

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXI

BELGRADE
1990

BALCANICA XXI, Beograd 1990, 1—411.

Александар ФОТИЋ
Балканолошки институт САНУ
Београд

ОБНОВА СРПСКОГ МАНАСТИРА СВ. САВЕ ОСВЕБЕНОГ КОД ЈЕРУСАЛИМА 1613. ГОДИНЕ

У Светој Земљи се за српско име први пут чуло још 1229. године, када је хришћанске светиње ходочастио архиепископ Сава Немањић. Уз многобројна богоугодна дела, подигао је и задужбине, чиме је поставио чврсте темеље српском присуству у Палестини. Сви потоњи српски владари и првосвештеници развијали су и учвршћавали успостављене везе старајући се првенствено о задужбинама, све док су имали моћи и средстава.

Веома мало се зна о српској православној општини у Палестини и о храмовима којима је она управљала све до средине XVII века.¹ Основни узрок је недостатак извора. Фрагментарни подаци који блесну с времена на време, могу пре да подсети на некадашње духовне утицаје и српске споменике него да озбиљније и свестраније расветле макар и најмање питање из њихове историје.

Две султанске заповести из 1613. године пружају могућност да се, из једног досад непознатог угла, сагледа положај српских монаха, њихова свакодневна борба и огромна воља да истрају упркос многим тешкоћама и насиљу којем су били изложени. Овде се први пут објављују турски документи о Србима у Светој Земљи. Због изузетног значаја њиховог садржаја и употребе извесних некарактеристичних израза, поред превода, објављују се уз факсимиле и транскрипцију на османско-турском језику. Први документ је у облику кратког и не-

Захваљујем на предусретљивости мр Оаеау Перију, асистенту на Хебрејском универзитету у Јерусалиму, који ми је послао фотокопије докумената.

¹ Потпуније о односима Срба и Св. Земље: Н. Дучић, *Српски Арханђелски манастир у Јерусалиму*, Годишњица Николе Чушића, IX (1887) 235—243; Т. Борбевић, *Српске светиње у Палестини*, Скопље 1925; Предговор др Д. Давидова у фототипском издању *Описанија Јерусалима*, Христифора Жефаровића (1748), Нови Сад 1973; В. Недомачки, *Манастир Арханђела Михаила и Гаврила у Јерусалиму — задужбина краља Милутина*, Зборник за ликовне уметности Матице српске, 16 (1980) 25—69.

довољно информативног регеста на енглеском језику, без факсимила, објавио професор Јуријел Хејд још 1960. године.² Документи се чувају у Архиву Председништва владе у Истанбулу, у фонду Kâmil Кереси. Заповести су уписане у дефтер број 71, који припада такозваним „важним дефтерима“ (Mühimme defterleri), на страницама 340. и 350.³

Постоје различита мишљења о томе шта су то *mühimme defterleri* и како су они настали. Овде ће се размотрити само оне њихове карактеристике које су кључне за разумевање наведена два документа. Чини се највероватнијом хипотеза Ј. Хејда да су у мухиме дефтере преписивани концепти фермана, и то они који су једном већ били грубо исправљени, ако је то било потребно.⁴ То потврђује већ први поглед на два наведена документа: поједине речи, односно изрази су прецртани, а стилске исправке и допуне су унете поред самог текста или испод њега (в. факсимиле).

Датум уписивања концепта није значајно увек и датум издавања фермана. Могло се догодити да је концепт био уписан: 1) пре него што је ферман написан, 2) пошто је ферман написан, али пре него што је послат и 3) пошто је ферман послат. Концепти су обично уписивани у групама. Датум се стављао испред целе групе докумената тако да се понекад мора потражити и неколико страница уназад.⁵ Први приложени документ у овом чланку уједно је и први у групи — уписан је непосредно испод датума.

Изрази према рукопису *Авни-ефендије* и према рукопису *Његове Екселенције (реис ул-кутаб) ефендије* подразумевају да су управо ови високи државни достојанственици претходно саставили кратко наређење на основу којег је потом написан концепт фермана у целини. Авни-ефендија је по својој функцији могао бити тескереџија или велики тескереџија.⁶

Изнад обе заповести постоји још једна важна белешка коју би требало разјаснити. Само постојање оваквих концепата не мора увек значити да је „прави“ ферман и издат. У то можемо бити сигурни једино ако је изнад концепта додат израз *написан (yazildi)*, као што је то било у овим случајевима.⁷

² U. Heyd, *Ottoman Documents on Palestine 1552—1615. A Study of the Firman According to the Mühimme Defteri*, Oxford Univ. Press 1960, 179.

³ Два оваква дефтера, налазе се у фонду К. Кереси, бр. 70 и 71, иако у истом архиву постоји засебан фонд *Mühimme Defterleri*. Ову врсту извора је прва открила екипа стручњака из СКА 1936. г., а резултати су објављени у: G. Elezović, *Iz carigradskih turskih arhiva Mühimme Defteri*, Beograd 1950. Најисцрпније их је анализирао Ј. Хејд у првом делу наведене књиге (Heyd, 3—38).

⁴ Heyd, 23—24.

⁵ Heyd, 24—29.

⁶ Heyd, 14—17.

⁷ Heyd, 18.

BBA, K. Kepeci, 71, str. 340

Yevm Uş-gÜlâğİ

M İyevm) 5 şehr-i Cemâzî el-Ehret sene-i minhÜ. İbtidâ-yi riyaset-i hazret-i Hüseyn Efendi - edim AllahÜ ta'âlâ bi-i-hayr ve-t-tevfîk !

Yazıldı.

Bİ-hağğ-i 'Avnî Efendi

1) Kuds-i Şerîf kâzîsina hükm ki: Südde-i Se'adetüme mektûb gönderüb nefis-i Kuds-i Şerîf'in şarkisinde berriyye tarafında vâkıc (2) Mâr Sİbâ¹ demekle ma'rif olan kadîmî manâstır ki ta'ife-i Sırb ruhbânlarının manâstırlarıdır mürür-i eyyâm (3) ve dühür-i İcvâmdan ba'zı yerleri münhedim olub harâbe müşrif olub ve Kible cänibinde vâkıc olub Mermer (?) demekle (4) ma'rif olan bir küçük küllesi dâhî ki ta'âmîr ü termîme ruhbânlarının iktidârları olmaduğundan dîvârları (5) düşüb harâbe olduğundan ürbân eşkiyâsi ruşşat bulub rencide olan ruhbânlarını oğa ve taşa dutub (6) ta'addî üzere oldukların küzât es-selîfîn Âsitâne-i Se'adetüme carz u iclâm eylediklerin vaz'-i İşlîsî üzere (7) ta'âmîr ve esâs-i kadîmesi üzere meremâta muhtâc olan termîm emelleri bâbında müte'addid ahkâm-i şerife verilmeğın Kuds-i Şerîf'de (8) olan mi'câr başı ve sıyir mi'cârlar ve ehl-i vuğuf bî-ğarâz müslimânlar ile üzerine vârilub keşf olunduğda muhtâzî-yi (9) şer'-i şerîf üzere rusûm-i kadîmesi mücebince ta'ayin olunan hüddü ile zikr olunan külle ta'âmîr ve manâstırın ba'zı yerleri (10) dâhî termîm olunub ba'zı yerleri dâhî ta'âmîr olunmayub nice müddet mürür edüb ve ellerinde olan izin hücceti üzerine (11) dört beş kâzînuş imzâsı olub ve bir vechle bir ferd zarar u ta'addîleri hilâf-i vaz'ılları olmayub ol berriden mürür u cubür (12) ebni-yi sebile şu ve etmek ile hizmet edüb İsüdehîl olmalarına nice saty ve emek çekerler iken ba'zı şehib-i agrâz mücerred celb-i mâl (13) içün şirret ü şekâvet ve hilâf-i vâkıc iş ile evâmîr-i şerife ibrâz ve vâran hükkmî igmâz etmekden hâil olmayub (14) bi-lâ-sebeb rencide etmekden hâil olmadukları ecilden madâmkî şer'-i şerife muhâlif bir vaz'ılları ve ellerinde olan evâmîr-i şerife ile temessükâtlara (15) muşâyir vaz' u ta'addîleri olmaya olmağde emr ibrâz edenlerün emirleri alınub ve hilâf-i şer' ta'addîleri men' u def' olunub (16) binâ olunan binâlarına dahl u ta'arrûz olunmayub vaz'-i kadîm üzere ta'âmîr ü termîm edüb nâ-tamâm kalan yerleri tekâmîl olmak (17) bâbında ign-i hümâyûnum verilmeğ bâbında istid'â-yi cinâyet eyledüğif ecilden vaz'-i kadîm üzere şer'-i şerîf (18) mücebince ta'âmîr olunmak emrüm olmuşdur. Buyurdum ki...vuşûl bulduğda (19) bu bâbda şâdir olan fermân celîlî ul-ğadrüm ve muğaddemâ verilen ahkâm-i şerife ve hüccet mücebince 'amel edüb (zikr olunan külle ve manâstır kabî el-feth binâ olunmuş kadîmî müsta'amel manâstırları ise vaz'-i İşlîsî) üzere ta'âmîr ü termîm ettüresin (20)amma bu bahâne ile vaz'-i İşlîsînden ziyâde nesne ihdâğ olunmağdan ve kadîmî binâsından ziyâde binâ olunmağdan ihtirâz eyleyüb muhtâzî-yi şer'-i şerîf her ne ise (21) müceb ile 'amel eyleyesin.

<http://www.balcanica.rs>

1. U dokumentu je napisano pogrešno: BİR SİBÂ.

2. Dopuna upisana ispod teksta dokumenta.

Превод докумената:

ББА, К. Кепеди, 71, стр. 340.

Уторак

5. дан месеца џемазијелахира ове године [1022. по Хиџри/23. VII 1613]. Почетак старешинства реис ул-кутаба Његове Екселенције Хусеин-ефендије — нека му Узвишени Бог продужи живот уз срећу и успех!

Написан!

Према рукопису Авни-ефендије.

Заповест кадији Јерусалима: Послао си писмо моме Срећном Прагу и известио: Источно од Јерусалима, у пустињи, налази се давнашњи манастир познат под именом Мар Саба, који је манастир српских монаха. Како су године пролазиле, током времена, неки његови делови су толико оронули да им прети рушење. А на страни Кибле налази се и једна мала кула позната под именом Мермер [?], чији су зидови пропали и обрушили се јер монаси нису имали могућности да их поправе и обнове. Због тога арапски разбојници користе прилику да чине насиља гађајући узнемирене монахе стрелама и каменицама, што су претходне кадије саопштиле мојој Срећној Престојници. Издате су многе заповести поводом градње према првобитном стању и обнове [делова] који изискују поправку, према давнашњем изгледу. Због тога су дошли мимар-баша Јерусалима и други мимари са стручњацима, непристрасним муслиманима, и извршили увиђај. Тада је поменута кула поправљена у границама које су одређене на основу давнашњег плана, према захтевима часног шеријата, а обновљени су и делови манастира. Али поједини делови нису поправљени. Протекло је много времена и на хуџетској дозволи која је у њиховим [монашким] рукама налазе се потписи четири-пет кадија. [Монаси] нипошто не чине штету нити насиље над било киме, него послужују водом и хлебом путнике који пролазе кроз ту пустињу. Док се они за спокој [путника] старају с великим напором и тешкоћама, поједини злобници, искључиво ради грабљења, узнемиравају их чинећи преступе и насиља, прибављајући часне заповести супротне стварном стању и постижући да се судије које долазе претварају да ништа не виде. Зато што их непрестано узнемиравају злостављајући их без разлога, поднели су молбу да се изда моја царска дозвола да, пошто не поступају супротно часном шеријату и не чине поступке и насиља противно часним заповестима и темесућима које имају у рукама, да се одузму њихове [од злобника] заповести које су прибавили [противно стварном стању] и да се забране и онемогуће њихова насиља противна шеријату; да

се не мешају и не уплићу кад су у питању њихове [монашке] зграде које су подигнуте; да [монаси] изврше поправке и преpravке према давнашњем изгледу и да заврше делове који су остали недовршени. Због свега тога заповедам да се изврше поправке према давнашњем изгледу и на основу часног шеријата.

Наређујем: Када [ова заповест] приспе, да поступиш према велемоћном ферману који се издаје о овом питању и према раније датим часним заповестима и хуцету. Ако су поменута кула и манастир саграђени пре освојења и ако је манастир коришћен од давнина, нареди да их поправе и обнове према првобитном стању. Али пази да се под овим изговором не подигне више објеката него што их је било првобитно и да се не изгради више зграда него што их је било од давнина. Да поступиш онако како захтева часни шеријат.

ББА, К. Кепеди, 71, стр. 350.

[30. VII 1613]

Написан!

Према рукопису Његове Екселенције
[реис ул-кутаб]-ефендије.

Заповест кадији Јерусалима: Неки делови цркве познате под именом Храм Гроба,⁸ који се налази у самој пустињи, у близини поменутог богомључаног града, обрушили су се, а поједине његове зграде и одаје такође су оштећене. Пошто су се неке потпуно срушиле, а некима непосредно прети рушење, српски хришћани који њима управљају дошли су у часни суд и затражили да се дозволи поправка. Када је човек послат од стране суда извршио увиђај, [суд] им је дао у руке детаљан шеријатски хуцет о поправци и обнови према давнашњем изгледу. Да би се поступило према њему, замолили су царску заповест. Због тога је издат ферман да се поступи у складу с часним шеријатом. Наређујем: Поводом овог питања буди крајње брижљив и извиди га. Ако се поменута црква користила од давнина, још пре освојења, па је на изложени начин обрушена, те је потребна поправка и обнова, и пошто је због тога издат хуцет о поправци, ако је садржина хуцета у складу са шеријатом, а то се утврди шеријатским путем, нареди да се на основу њега и према захтевима шеријата изврше поправке и обнова, али се побрине да се не подигну објекти противно давнашњем изгледу и часном шеријату.

⁸ Овај део реченице може да се преведе и овако: *Неки делови манастира познатог под именом Манастир (Храм) Гроба...*

*

Да би се садржина докумената што боље разумела, неопходно је да се они сагледају у светлу савремених историјских околности и вишевековних веза Срба с лавром Светог Саве Освећеног.

Велика лавра Св. Саве Освећеног је један од најстаријих, непрекидно живих манастира у Светој Земљи. Налази се у Јудејској пустињи, двадесетак километара источно од Јерусалима, усечен у стрмину кањона потока Кедрон. Подигао га је, крајем V века наше ере, велики хришћански светитељ Сава Јерусалимски (на арапском: *Mar Saba*).⁹ Манастир је убрзо постао значајан духовни центар, који је окупио велики број учених монаха. Један од најугледнијих је, свакако, био св. Јован Дамаскин (VIII век), који је управо у њему нашао надахнућа да напише своја најлепша дела у области православне химнографије. Ова лавра је веома рано постала прототип уређења многих православних манастира.

Име богоносног оца Саве у монаштву је понео и Растко Немањић. Приликом првог поклоничког путовања по Палестини 1229. године, Сава Немањић је посетио лавру, даривао је и поклонιο се моштима. Дарове су му узвратили светињама, које се и данас чувају на Светој Гори: патерицом св. Саве Освећеног и двама иконама Мајке Божје, Тројеручицом и Сластопитатељницом. Две задужбине, манастир св. Јована Богослова, који је подигао на Сионској гори, и цркву Св. Борба, коју је касније откупио од „Латина“ у Акри за потребе српских ходочасника, Сава Немањић је поклонιο лаври јер је она могла да им пружи трајну заштиту. Тако су ови манастири постали метоси лавре, што је значило да су јој припадали и сви приходи које су они остваривали.¹⁰

Српски монаси су најповољније услове за несметано обављање својих хришћанских дужности добили тек када је краљ Милутин 1313—1315. године подигао манастир Арханђела Михаила и Гаврила у Јерусалиму, који је богато обдарио и обезбедио му редовне приходе. Заштићен зидинама Јерусалима, манастир се успешно одупирао свим тешкоћама. Привремено је запустео око 1479. године, вероватно услед куге. Кризу је брзо пребродио, штавише, ојачао је у тој мери да су 1504. године монаси успели да припоје лавру Св. Саве Освећеног. Некада веома богата, пустињска лавра била је стална мета разбојничких дружина. Временом је толико пропала и осиромашила да јој је претила опасност да запусте. Српски монаси су је тада преузели од грчких монаха и обновили у складу

⁹ *Mar*, испред имена хришћанских светаца искључиво значи *свети*, иначе значи и *господин* (H. Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic. Arabic-English*, ed. by J. Milton—Cowan, 1980).

¹⁰ Доментијан, *Живот Светога Симеуна и Светога Саве*, на свијет издао Б. Даничић, Биоград 1865, 271—273, 302—307; В. Розов, *Страница из живота светога Саве*, Споменик СКА, LXIX (1929) 93—106.

с уговором који су склопили с јерусалимским патријархом (сиријског порекла). Ступили су у општежиће с једним заједничким српским игуманом на челу. Тада је манастир Св. Арханђела постао градски метох много угледније лавре.¹¹

Доласком Османлија 1516. године, ситуација се није много изменила. Турска власт је, у складу са шеријатом, гарантовала заштиту свим хришћанима и Јеврејима и није спречавала ходочаснике да походе Свети Гроб. Јерусалим је истовремено био и исламски Свети Град (El-Kuds); штавише, Кибла је првобитно била у смеру Јерусалима, пре него што су муслимани почели да се окрећу према Каџи.

Можда је управо чињеница да су се налазили у Светој Земљи (*arazi-i mukaddese*) утицала на турске власти да Србе називају *српским хришћанима*, изразом којим им се исказивао одређен значај и поштовање. Овај термин заслужује посебну пажњу јер је толико редак и неубичајен у турским документима, где су уз српско име (ако се уопште и помињало) везивани сасвим другачији, омаловажавајући епитети.

Документи се односе на исти манастир. Црква *Храм Гроба* (*Deur-i Sin*), која се помиње у другом документу, највероватније се односи на гроб св. Саве Освећеног. Поједини извори наводе да се он налазио у посебној капели, између цркве Благовештења и цркве Св. Николе, а други, опет, кажу да се налазио у нартексу највеће и најлепше цркве Благовештења.¹² С друге стране, можда уопште није реч о цркви; оба термина, *deur* и *kenise*, поред значења *храм* и *црква*, могу значити и *манастир* (в. напомену бр. 8). Без обзира на то да ли је посредни црква или манастир (Гроба), мислим да је у питању гроб св. Саве. Ова претпоставка није потврђена у изворима (којих ионако нема), али другачија могућност готово да не постоји, ако се има у виду да се црква (манастир) налазила у пустињи, у близини Јерусалима и да су њоме у то време управљали српски монаси.

Заповести су издате у размаку од неколико дана и на основу две различите представке. Монаси су, очигледно, желели да се поуздано осигурају од свих неприлика, па су интервенисали на два начина: преко јерусалимског кадије и преко својих изасланика, с нешто другачијом молбом. Тако су могли бити сигурни да ће заповест стићи до кадије, јер се ферман

¹¹ О лаври Св. Саве Освећеног в. S. Vailhé, *Le Monastère de Saint-Sabas*, *Echos d'Orient*, II, 8 (1899) 132—341; III, 1 (1899) 18—28; III, 3 (1900) 168—177. О манастиру Св. Арханђела в. наведена дела В. Недомачки (веома исцрпна студија) и Н. Дучића. Приходе манастира Св. Арханђела је подробно обрадила М. Живојиновић, *Светогорци и стонски доходи*, Зборник радова Византолошког института, XXII (1983) 165—206.

¹² Vailhé, II, 8 (1899) 333; *Проскинатариј по Иерусалиму и прочимъ Святимъ мѣстамъ безъимянаго (1608—1634)*, Православный палестинский Сборникъ, XVIII—2, 53 (1900) 68.

углавном предавао подносиоцима арза да га сами пренесу до одређишта, будући да је то у њиховом интересу.¹³

Експозиције ферманâ речито приказују изузетно тешко стање у коме се налазила лавра Св. Саве Освећеног. Манастир је био полуразрушен, а монаси не само што нису имали могућности да га редовно одржавају него су у томе умногоме били и ометани. Први документ указује на чињеницу да то није била тренутна ситуација: манастир је већ био обнављан, бар једанпут, али посао није био докраја завршен. Ако су се на хуџету, који су монаси поседовали, налазили потписи четири-пет кадија, датум те делимичне обнове би требало потражити у периоду између 1603. и 1605, осам до десет година пре издавања овог фермана. Изгледа да су монаси 1605. године добили један ферман о обнови лавре и подизању одбрамбене куле Св. Симеона.¹⁴

Једна кула је одавно постојала у оквиру зидина лавре. Називали су је Јустинијановом кулом. Учестали напади разбојника и пустињских номада наметнули су потребу изградње и друге одбрамбене куле, овог пута изван зидина манастира. Српски монаси, који су је градили, на једном од спратова су уредили црквицу посвећену св. Симеону — Немањи. Завршетак градње 1612. године обележен је пригодним текстом на српском језику, који је уклесан у подножју куле.¹⁵ У првом документу се помиње обнова мале куле на страни Кибле — што би значило на југозападној страни манастира. Њено име би се могло прочитати као *Мермер*, међутим, читање није сасвим поуздано. Она је била поправљена у границама које су одребене давнашњим планом, у време прве обнове манастира која се помиње у ферману, дакле, између 1603. и 1605. године. Натпис из 1612. године вероватно означава годину коначног завршетка свих радова на њој. По свему судећи, то и није била *новосаграђена* кула у правом смислу те речи, него обновљена, или поново сазидана, стара кула од које су у то време преостали можда тек темељи. Како год било, монаси никако нису смели написати турским властима да граде *нову* кулу јер је то било шеријатом забрањено, него су се морали служити искључиво изразима који су више пута наглашени у оба документа (обнова према давнашњем изгледу, првобитном стању, итд).

Одбрамбене куле су биле неопходне јер турске власти нису биле у стању да контролишу непокорне номаде. Израз *арански разбојници* означава искључиво бедуинска племена, а

¹³ Heyd, 21. Ако је то наглашено у ферману, могли су га и задржати, а кадији само поднети на увид.

¹⁴ Vailhé, III, 3 (1900) 173; НеDOMачки, 55.

¹⁵ Дучић, 241; НеDOMачки, 55.

не Арапе у ширем смислу.¹⁶ Претње и напади бедуина били су део свакодневице с којом су монаси лавре морали да се суочавају вековима. Српски монаси су због тога 1568. године успели да издејствују ферман од султана Селима II којим им се дозвољава ношење оружја.¹⁷

Током XVI и XVII века монахе лавре даривали су само руски цареви, и то су били једини приходи које су остваривали преко уобичајених средстава добијаних за пружање услуга ходочасницима. Један од разлога је био тај што су руски ходочасници увек наилазили на добар пријем у оба српска манастира, а у лаври су чак имали и своју црквицу Св. Михаила. У молбама игумана и архимандрита лавре, као основни разлог за тражење помоћи, неизоставно је навођена поправка веома оронулог, разрушеног манастира.¹⁸ Сасвим је могуће да српски монаси нису били успели да честито озидају лавру још од овог времена када су је преузели од грчких монаха, 1504. године, и да је такво стање трајало све до тренутка када су коначно изгубили оба манастира.

Проблем није био само у новцу него и у малом броју монаха. Братство оба манастира је 1543. године чинило педесетак а 1593. сто педесет људи у служби, од којих је само осамдесет постојано живело у њима. Почетком XVII века заједница је бројала двадесет до четрдесет монаха.¹⁹ Према грамати игумана Гаврила, живот у лаври је 1603. године постао неиздржив, у тој мери да су се игуман, цео освећени сабор и већи део братства, узевши манастирске сасуде, повукли у своје градско подворје, манастир Св. Арханђела. У лаври је остало скривено тек неколико стараца, да се не би рекло како је запустела.²⁰

Поврх свих неприлика око поправки, недостатка новца и напада бедуина, ситуацију су више од свих недаћа отежавали такозвани *зобници* (*sahib-i agraz*), како их је јерусалимски кадија крајње неодређено назвао. Без сумње, реч је о конкурентима, првенствено Грцима, а затим и о свима осталима који су желели да преузму управу над лавром.

¹⁶ Heyd, 48—49, 79—80. Поједина племена су често учествовала у великим побунама против Османлија. Други су се такође, 1607. године, придружили одметнику Цанбулату (Heyd, 45—46).

¹⁷ Vailhé, 173; Недомачки, 55.

¹⁸ *Сношения Россій съ востокомъ по дѣламъ церковнымъ*, I, С. Петербург 1858, 97, 158, 232, 244, 248, 261, 264, 274, 280—286, 293 310, 326; II, С. Петербург 1860, 30—31; Недомачки, 54.

¹⁹ Vailhé, 171, 173; *Сношения*, I, 274. Некада је у лаври и у испосницама поред ње живело и до 14 000 монаха. У XV веку се помиње само 5 (*Восемь греческихъ описаний Св. Мѣстъ XIV, XV и XVI вв.*, ППС, XIX—2, 56 (1903) 160—161.

²⁰ *Сношения*, I, 281—283.

Борба за контролу над светим местима, а тиме колико за углед, још више за приходе, може се пратити од средњег века. Доласком Османлија она није престала, напротив, распламсала се још већом жестином. Турци су, такође, имали велике приходе од хришћанских ходочасника, па им нису забрањивали посете Светој Земљи. У спорове су се мешали једино када би запретили да озбиљно угрозе и умање њихове приходе. Почетком XVII века Анри IV је преузео титулу заштитника хришћанства у Османском Царству, што се на првом месту односило на заштиту чувара Светог Гроба. Према капитулацијама из 1604. године, франџевци су се ставили под његову заштиту и тако постали најјачи конкуренти Грцима, који су, ипак, имали превагу на Порти.²¹

Највећи притисак на српску Лавру изгледа да је почео 1608. године, доласком Грка Теофана на место јерусалимског патријарха. Писци грчких историја истичу непослушност српских монаха и одбијање да плаћају порезе. Срби су, штавише, успели у томе да буду изузети из јурисдикције јерусалимског патријарха захваљујући пресудама александријског и антиохијског патријаршијског суда. Патријарха је нарочито погађало то што је остајао без прихода од хаџија, које су српски монаси организовано дочекивали већ у средоземним лукама и доводили на конач у свој манастир Св. Арханђела, који се иначе налазио на изузетном положају, у близини Светог Гроба. Поред Грка, на лавру су полагали право Бурђијанци, а на манастир Св. Арханђела франџевци.²²

Наведеним злобницима је полазило за руком да подмите судије, па и да издејствују више султанских заповести које нису одговарале стварном стању. То се могло догодити зато што је Царски диван питања решавао на основу арзова. Ако је у арзу било представљено лажно стање, и то још потписало службено лице, и ферман је био сагласан молби. Када се ствар једном замрсила, требало је много времена (у овом случају, десетак година), жалби и утрошеног новца да би се исправиле грешке и утврдила истина. Други документ сведочи да сам кадијин хуџет монасима није био довољна гаранција него су на основу њега тражили и царску заповед.

Очигледно је да су српски монаси имали веома моћне и финансијски јаке противнике, јер је овакве процесе било не-

²¹ Р. Самарџић, *Београд и Србија у списима француских савременика, XVI—XVII век*, Београд 1961, у предговору „Француска и Турска у XVI и XVII веку“, стр. 23—25, и у извештају Ж. Шардена (1671), 348—349; Heyd, 174—184.

²² Недомачки, 49—50, 55—56 (в. и цитирану литературу); Αγαθόλου Κ. Υψηλάντων ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΙΝ, изда. Καραβλα, ΑΘΗΝΑΙ 1972, 516—517 (у додатку). Захваљујем др М. Петровићу који ми је љубазно указао на податке из ове историје.

могуће водити без огромне суме новца који је одлазио на поклоне службеним лицима у Јерусалиму и Цариграду. А то је, опет, значило да је овај полуразрушени манастир и те како био вредан уложеног труда. Бар према овим двама заповестима, српски монаси су истрајали у вишегодишњем надметању, и на крају, 1613. године, изашли као победници. Противницима су одузете заповести прибављене на основу приказа лажног стања.

Дозвољено им је да обнове манастир, кулу и храм у оној мери у којој се то није косило са шеријатом. То је подразумевало два основна услова: објекти су морали бити коришћени од давнина (и без прекида), а поправке су смели да изврше према њиховом изгледу који је одговарао времену *пре освојења* (*kabl el-feth*), тј. пре доласка Османлија 1516. године. Никаква доградња није била дозвољена.

Обнова манастира и стални сукоби с противницима довели су монахе у безизлазну ситуацију. Направили су велики дуг који нису били у могућности да исплате. Помињале су се различите суме од 45 до 54 000 гроша. Због дуга, сплетки, а изгледа и неслоге међу њима самима, морали су да напусте лавру Св. Саве Освећеног и манастир Св. Арханђела Михаила и Гаврила у Јерусалиму. Манастире је откупио јерусалимски патријарх Теофан, највероватније између 1623. и 1625. године.²³

Тако су Срби, после три стотине година управљања манастиром Св. Арханђела и сто двадесет година управљања лавром Св. Саве, остали без својих манастира у Светој Земљи.

Два турска фермана из 1613. године представљају прве званичне документе о српским манастирима у Палестини после, највероватније фалсификоване, повеље султаније Маре из 1479. године.²⁴ Досадашња знања о овом периоду ослањала су се на не увек веродостојне старе грчке историје, шаблониране „бедекере“ различитог порекла и понеки запис или натпис. На основу приложених докумената може се претпоставити да је било много проблема с којима су се српски монаси сусретали у току целог једног века, колико су држали наведене манастире у време турске власти. Упорна борба монаха да истрају упркос свим тешкоћама морала је оставити трага у турским канцеларијама у Цариграду, а можда и у Јерусалиму. Требало би пронаћи ту грађу, јер недостатак других извора умногоме увећава њен значај.

²³ Vailhé, 172 (према изворима грчког порекла); ТА ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΙΝ, 516—517; Недомачки, 55—56; Н. Дучић је сматрао да су Срби изгубили манастире између 1536. и 1540. г. (Дучић, 241). Тачан датум, очигледно, тек треба да се утврди.

²⁴ Живојиновић, 183—186 (в. на том месту цитирану литературу).

**RESTORATION OF THE SERBIAN MONASTERY OF ST. SABA
THE SANCTIFIED NEAR JERUSALEM IN 1613.****S u m m a r y**

Very little is known about Serbian monks in Palestine. The author presented two ottoman firmans, with facsimiles and transliterations, and made comments on them Both concern the restoration of very much ruined Laura of Saint Saba The Sanctified, also known as Mar Saba, which is situated in Judean desert near Jerusalem. In the period between 1504. and c. 1623—25. the monastery was under administration of Serbian monks. Documents concerning Serbs in Holy Land are very rare, and this two firmans gave us the picture of their situation from new and, till now, unknown angle. They are rare testimonies of he very bad condition of the monastery, and also the testimonies of stubborn and long lasting struggle in which Serbian monks tried to restore the Laura and to endure in the desert.